

УДК 327(470+571)(4):620.9

СПІВРОБІТНИЦТВО РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ В КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Купар Д. М. (Ужгород)

Досліджується становлення та розвиток основних форм співробітництва Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики після закінчення холодної війни і до сьогодення. Подається аналіз правової основи співробітництва та енергетичних стратегій обох сторін. Особлива увага приділяється вивченню двосторонніх зв'язків у рамках Енергетичного діалогу «Росія – ЄС».

Ключові слова: Російська Федерація, Європейський Союз, співробітництво, Енергетична стратегія, Енергетичний діалог.

На сьогоднішній день енергетика відіграє все більшу роль в економічному та суспільно-політичному розвитку світового співтовариства. Питання енергетичної безпеки є ключовими для формування зовнішньополітичних пріоритетів будь-якої з держав. У сфері енергетики міжнародна торгівля відіграє важливу роль як для постачальників, так і для споживачів. В Євразії Росія та Європейський Союз є двома важливими гравцями, які доповнюють одне одне. Питання енергетичної безпеки стало особливо актуальним після розширення ЄС на схід, ставши одним із рушійних факторів для формування послідовної політики щодо країн Центрально-Східної Європи. Аналіз відносин Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики дозволяє зрозуміти широкий спектр економічних та політичних питань двостороннього та багатостороннього співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При дослідженні даної проблеми вивчалися документи, які містять основні концептуальні засади здійснення енергетичної політики Російської Федерації [17] та Європейського Союзу [21; 22; 23; 24; 27]; багатосторонні та двосторонні міжнародно-правові акти [3; 6; 19]; резолюції [28], директиви [25; 26] та регламенти [36; 37; 38] Європейського Парламенту; меморандуми [32; 33] та доповіді по Енергетичному діалогу [10; 18].

Критичне бачення основних проблем та невирішених питань співробітництва Росії та ЄС у сфері енергетики відображається в численних доповідях та виступах російських [4; 16] та європейських високих посадових осіб [9; 20; 34].

Досліджувана проблема в окремих аспектах знайшла своє відображення у працях російських експертів та науковців [1; 2; 7; 12; 13]. На особливу увагу заслуговує аналітична доповідь наукового співробітника Центру євроатлантичної безпеки Інституту міжнародних досліджень Московського державного університету міжнародних відносин Ірини Пашковської «Енергетична політика Європейського Союзу щодо Росії» [11], в якій розглядаються основні етапи формування

енергетичної політики Європейського Союзу та ключові проблеми двостороннього співробітництва в енергетичній сфері.

В ході дослідження автором також проаналізовано значну кількість матеріалів інформаційного характеру з офіційних сайтів Євростату [30], Європейської Комісії [29; 35] та Міністерства енергетики Російської Федерації [14].

Метою даного дослідження є аналіз становлення та розвитку співробітництва Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики, а також вивчення особливостей енергетичного діалогу на сучасному етапі. Виходячи з вищезазначеної мети, автор ставить перед собою наступні **завдання**:

- проаналізувати енергетичні стратегії Російської Федерації та Європейського Союзу;
- вивчити двосторонні та багатосторонні документи, які регулюють співробітництво «Росія-ЄС» у сфері енергетики;
- дослідити особливості становлення різноманітних форм співробітництва в енергетичній галузі;
- вивчити різноманітні погляди експертів на сучасний стан та можливі шляхи розвитку енергетичного співробітництва в недалекому майбутньому.

Європейський Союз є одним з найбільших у світі інтегрованих енергетичних ринків та одним з основних імпортерів на світовому ринку енергоресурсів. ЄС імпортує приблизно четвертину обсягів нафти з міжнародного ринку. Також на країни Союзу припадає 62 % міжнародних поставок газу по трубопроводам, 21 % зрідженого природного газу та 28 % кам'яного вугілля [18].

Основні цілі енергетичної політики ЄС сформульовані в положеннях 194 статті Лісабонського договору, яка передбачає, що енергетична політика Союзу повинна створювати всі умови для безпеки енергопостачання, сприяти енергоефективності, енергозбереженню, розвитку відновлюваних форм енергії та об'єднанню енергетичних мереж [24].

В Енергетичній стратегії ЄС, прийнятій у 2007 р., зазначається, що енергія відіграє життєво важливу роль для Європи, але вона вже не є такою легкодоступною як раніше. Всі країни, члени Союзу, повинні боротися із кліматичними змінами, зростаючою залежністю від імпорту та підвищенням цін на енергоносії. Зростає також взаємозалежність країн – енергетична криза в одній з них неминуче впливає на всі інші. Прогнозується, що енергозалежність від імпортованих вуглеводнів зросте з 50 % до 65 % у 2030 р. Залежність від імпорту газу зросте з 57 % до 84 % до 2030 р., нафти – з 82 % до 93 %. Це спричиняє значні політичні та економічні ризики [22, с. 3].

Жозе Мануель Баррозу, відкриваючи енергетичну конференцію в Брюсселі в листопаді 2006 р., зазначив: «Енергетика була в основі європейської інтеграції, проте протягом довго часу їй не приділяли належної уваги. Зараз ми повертаємося до того, з чого починали. В Месінській Декларації 1955 р. одним з пріоритетів зазначено «забезпечення європейської економіки більш доступною та дешевшою енергією». Доступна енергія за конкурентною ціною все ще залишається європейською метою» [20].

Енергетична безпека тісно пов'язана із зовнішньополітичними пріоритетами та вимогами політики безпеки Європейського Союзу [23, с. 28]. Зростає потреба в інвестиціях. Так, протягом наступних десяти років потрібно вкласти близько трильйона євро в європейську енергетичну галузь, щоб оновити застаріле обладнання та диверсифікувати джерела постачання енергоресурсів [23, с. 1]. Оскільки масштаб проблеми зростає, а європейські енергетичні системи адаптуються надто повільно, Європейська Комісія пропонує ряд негайних і рішучих заходів та консолідації зусиль всіх країн, які входять до ЄС. З цією метою були прийняті нова Енергетична стратегія до 2020 р. [23] та Дорожня карта до 2050 р. [27]. Остання передбачає декарбонізацію енергетичних систем, створення сприятливого бізнес клімату для приватних інвестицій, активнішу політику урядів всіх країн та забезпечення ширших та гнучкіших ринків для нових енергетичних продуктів та послуг.

Резолюція Європейського Парламенту наголошує на необхідності консолідації зусиль Комісії та країн-членів ЄС заради зменшення викидів вуглекислого газу на 30 % до 2020 р., щоб стимулювати європейський ринок торгівлі викидами, працювати як каталізатор для інвестицій в чистий виробничий процес та чистіші енергетичні джерела (п. 93). Нова енергетична політика повинна підтримувати довгострокову ціль на зниження викидів парникових газів до 80-95 % до 2050 р. (у порівнянні з 1990 р.) [28].

Російські експерти критично оцінюють дану стратегію, вказуючи на невідповідність зазначених показників щодо реального стану економіки. На їхню думку, бізнес зверне увагу на альтернативну енергетику лише при подорожчанні нафти. У іншому випадку, використання вуглеводневих енергетичних ресурсів є набагато вигіднішим і всі витрати щодо інвестування в альтернативну енергетику залишаться за державою. У випадку економічної кризи досить важко прогнозувати майбутній розвиток даної галузі [13].

Що стосується російської енергетичної стратегії, то, починаючи з 1992 р., були прийняті документи, які заклали концептуальну основу для енергетичної політики держави. Серед них: «Основні положення концепції енергетичної політики Росії в нових економічних умовах» (1992 р.); «Основні положення енергетичної стратегії РФ на період до 2010 р.» (1995 р.); «Енергетична стратегія Росії на період до 2020 р.» та «Енергетична стратегія Росії на період до 2030 р.».

Як зазначають російські науковці, з 1992 р. енергетична політика Росії пройшла значний розвиток: від перехідного стану, обтяженого атрибутами радянської епохи, до свого сучасного прагматичного типу. Своєрідним рубежем для російської енергетичної політики є злам ХХ і ХХІ століть. Саме тоді починається відновлення внутрішнього енергетичного потенціалу країни та формується курс держави на прагматичне та ефективне використання енергетичних ресурсів у зовнішньоекономічних та зовнішньополітичних цілях [2, с. 40-41].

В «Енергетичній стратегії Росії на період до 2030 р.», затвердженій розпорядженням уряду РФ від 13 листопада 2009 р., зазначається, що основною метою енергетичної політики Росії є максимально ефективне використання природних енергетичних ресурсів та потенціалу енергетичного сектору для росту економіки, підвищення якості життя населення та зміцнення зовнішньоекономічних позицій.

Нова енергетична стратегія наголошує на необхідності подолання ряду загроз енергетичній безпеці внутрішнього і зовнішнього характеру. Серед них: високий рівень зношеності основних фондів паливно-енергетичного комплексу (60% в електроенергетиці та газовій промисловості та 80% у нафтопереробній); низький рівень інвестицій (за 5 років рівень інвестицій склав лише 60 % від показників передбачених Енергетичною стратегією до 2020 р.); нестабільність світових енергетичних ринків і світових цін на енергоресурси; негативні наслідки світової фінансової кризи, неоднозначні перспективи підписання міжнародних договорів з питань енергетичної політики та зміни клімату.

В стратегії зазначається, що останніми роками Росія займає лідируючі позиції по об'ємам видобутку сирої нафти та забезпечує 12 % світової торгівлі нафтою. Також Росія займає перше місце по запасам природного газу (23% світових запасів) та за обсягами його видобутку, забезпечуючи 25 % світової торгівлі цим енергоносієм та домінуючи на європейському газовому ринку. Володіючи унікальною газотранспортною системою, Росія відіграє важливу роль у забезпеченні поставок центральноазійського газу в Європу.

При цьому передбачається зниження залежності російської економіки від енергетичного сектору, зокрема зменшення частки експорту паливно-енергетичних ресурсів у валовому внутрішньому продукті більше ніж в три рази. Одним з головних принципів при цьому залишатиметься збереження стабільних відносин з традиційними споживачами російських енергоресурсів та формування стійких відносин на нових енергетичних ринках. Диверсифікація товарної структури та напрямків російського енергетичного експорту, розширення присутності російських компаній за кордоном дозволить знизити ризики монозалежності енергетичного сектора від експорту енергоносіїв у Європу, який буде поступово зменшуватися та збільшить ефективність міжнародної діяльності російських паливно-енергетичних компаній на міжнародних ринках. Так, до кінця третього етапу реалізації стратегії частка східного напрямку в експорті нафти та нафтопродуктів зросте з 6 % до 22-25 %, а в експорті газу – з 0 до 19-20 % [17].

В одному із своїх виступів В. Путін наголосив: «Добробут Росії тепер і в майбутньому безпосередньо залежить від того, яке місце ми займемо в глобальному енергетичному співробітництві» [12].

На думку деяких російських науковців, Росія повинна серйозно потурбуватися про свою енергетичну безпеку. Країна не споживає в 4-5 разів менше енергії, ніж в середньому європейські держави. Саме деіндустріалізація є причиною того, що Росія вивозить енергетичну сировину замість того, щоб вивозити на зовнішній ринок готову продукцію [1, с. 3].

Як зазначається в Дорожній карті енергетичного співробітництва Росії та ЄС до 2050 р.: «Енергетичні політики Європейського Союзу та Росії відрізняються, але існують сфери, де ці політики зближуються і може виникати взаємовигідний синергетичний ефект, який передбачає глибоке енергетичне співробітництво» [5, с. 5].

Взаємозалежність Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики яскраво ілюструють статистичні дані.

За даними Єврокомісії, у 2004 р. імпорт з Росії покривав 29% від загального споживання газу в ЄС, 26 % – нафти, та 8 % – вугілля. Європейський Союз забезпечував за рахунок власного видобутку лише 37 % від загального споживання газу, 18 % – нафти та 54 % – вугілля [21, с. 11-12].

В 2010 р. на Росію припадало 74,9 % імпортованих до Європейського Союзу енергоносіїв. У порівнянні з 2006 р. імпорт зріс на 8 %. Зокрема частка Росії становила 22,8 % від загального імпорту вугілля, 33,6% – сирої нафти, 40,4 % нафтопродуктів та 20,3 % – газу [30, с.44].

Надходження до Російського бюджету від експорту сировини до ЄС становлять близько 40%. До ЄС направляється 88% від загального об'єму експорту російської нафти, 70% експорту газу та 50% експорту вугілля. Також на країни ЄС припадає 75% іноземних інвестицій в Росії [10].

Енергетичне співробітництво Росії (раніше СРСР) та Європи (сьогодні Європейського Союзу) налічує більш ніж сорокарічну історію. В 1960 – 1970-ті роки була побудована система газопроводів, які з'єднували родовища Західного Сибіру з електростанціями Західної Європи. До початку 90-х років були реалізовані проекти нафтопроводів «Дружба-1» та «Дружба-2», єдиної електроенергетичної системи «Мир» [14].

Із закінченням «холодної війни» в Європі виникла політична ініціатива щодо подолання економічного поділу континенту, особливо у сфері енергетики. З метою розвитку нової моделі довгострокового енергетичного співробітництва у Європі та забезпечення надійності енергозабезпечення за умов перебудови і глибоких структурних змін в країнах Центральної та Східної Європи, а також СРСР 17 грудня 1991 р. в Гаазі була підписана Європейська енергетична Хартія. Одним з основних її положень було визнання «державного суверенітету та суверенних прав на енергетичні ресурси» [6, с. 240]. Хартія лягла в основу створення Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів, які були підписані в грудні 1994 р. і вступили в силу в квітні 1998 р. [3, с. 16]. На сьогоднішній день 51 держава та Європейські співтовариства підписали договір або приєдналися до нього [39].

17 грудня 1991 р. Росія приєдналася до Енергетичної Хартії, а 17 грудня 1994 р. підписала Договір до Енергетичної Хартії та Протокол з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів і тимчасово застосовувала їх положення до 18 жовтня 2009 р. включно. 20 серпня 2009 р. Російська Федерація офіційно повідомила про свій намір не ставати

Договірною стороною Договору до Енергетичної Хартії та Протоколу з питань енергетичної ефективності та відповідних екологічних аспектів [15]. У серпні 2009 р. російською стороною був запропонований новий концептуальний підхід до нової правової бази міжнародного співробітництва у сфері енергетики, оскільки, як вважає російська сторона, існуючі домовленості в сфері міжнародних енергетичних відносин виявилися нездатними попереджати та вирішувати конфліктні ситуації. Це зумовлює необхідність створення нового юридично зобов'язуючого міжнародного документу, сторонами якого, на відміну від існуючої системи, стануть всі основні країни-експортери, транзитні держави та імпортери і який охоплюватиме всі аспекти глобальної енергетичної взаємодії [8].

Російські науковці неоднозначні у своїх оцінках виходу Росії з тимчасового застосування Договору до Енергетичної Хартії. На думку одних, справжньою метою Договору до Енергетичної Хартії є створення єдиного всесвітнього енергетичного ринку шляхом об'єднання на рівних умовах багатих та бідних енергоресурсами національних енергетичних ринків. Таким чином, норми Договору про відкриття національних ринків направлені на відкриття енергетичних ринків тільки країн-виробників енергоресурсів. Це створює не вигідні умови для Росії [11, с. 38]. Протилежною є думка, що вихід Росії з тимчасового застосування Договору приніс багато негативних наслідків. Договір до Енергетичної Хартії є єдиним багатостороннім інструментом по захисту та сприянню інвестицій в одній з найбільш ризикованих сфер підприємництва – енергетиці. У випадку ратифікації парламентом, Договір захищав би російські інвестиції за кордоном. В першу чергу це стосується ризиків лібералізації на ринку ЄС, які посилюються після прийняття «Третього енергетичного пакету» [7].

На сьогоднішній день основним двостороннім документом, який регулює відносини між Європейським Союзом та Росією, є Договір про партнерство і співробітництво, підписаний 24 червня 1994 р. Питанням енергетики в даному договорі присвячено лише дві статті: ст. 65 «Енергетика» та ст. 66 «Ядерний сектор». Також в статті 69 одне з положень передбачає ефективне виробництво та використання енергії без шкоди для навколишнього середовища [19].

Починаючи з 2008 р. Росія та ЄС ведуть переговори щодо підписання нового договору. Обидві сторони погоджуються з тим, що енергетичний сектор буде одним з найголовніших елементів нової угоди [29].

Резолюція Європейського парламенту щодо Нової енергетичної стратегії для Європи на 2011 – 2020 рр. зобов'язує Європейську Комісію

до активного ведення переговорів щодо прийняття Росією принципів Енергетичної Хартії та протоколів, а також підписання нового договору, який би повністю відповідав правилам внутрішнього ринку Європи. Особлива увага наголошується на тому, що енергетика повинна бути ключовим пунктом нового договору з Росією, який слугуватиме основою для двосторонніх відносин держав-членів з Росією [28].

Відносини між Російською Федерацією та Європейським Союзом у сфері енергетики найактивніше розвиваються в рамках Енергетичного діалогу започаткованого на шостому саміті Росія – ЄС, який відбувся 10 жовтня 2000 р. в Парижі. Дана форма співробітництва передбачає вирішення ряду питань щодо транспортної інфраструктури, енергозбереження, інвестицій та впливу на навколишнє середовище [31].

Пріоритети Енергетичного діалогу обговорюються на засіданнях Постійної ради Партнерства Росії та ЄС на рівні міністрів енергетики, а хід та результати розглядаються під час регулярних зустрічей Координаторів Енергетичного діалогу, якими з російського боку є міністр енергетики, а з боку ЄС – член Європейської комісії з питань енергетики. В рамках Енергодіалогу діє механізм консультацій державних інститутів з бізнесом у формі Тематичних груп з важливих питань енергетичної політики Росії та Європейського Союзу. На сьогоднішній день діють чотири Тематичні групи та Консультативна Рада по газу [14].

Одним з важливих результатів співпраці Росії та ЄС у рамках енергетичного діалогу є підписання 16 листопада 2009 р. в Москві Меморандуму про механізм раннього попередження в сфері енергетики. Він передбачає попередню оцінку можливих проблем та ризиків, пов'язаних з поставками та попитом на природний газ, нафту чи електроенергію, а також попередження та оперативне реагування у випадку виникнення чи загрози виникнення надзвичайної ситуації. Також передбачається створення групи експертів механізму раннього попередження для проведення консультацій і розробки рекомендацій та Спеціальної групи моніторингу для вивчення розвитку подій, пов'язаних з надзвичайною ситуацією [32]. 24 лютого 2011 р. комісар Гюнтер Оттінгер та міністр енергетики Росії Сергій Шматко підписали оновлену версію Меморандуму, в якій особлива увага звертається саме на попередження надзвичайних ситуацій [33].

Дванадцята доповідь по Енергодіалогу Росія – ЄС наголошує на тому, що спільна діяльність російських та європейських компаній являє собою постійне практичне співробітництво Росії та ЄС в енергетичній сфері. Європейські компанії беруть активну участь в реалізації російських проектів у сфері транспортно-

енергетичного комплексу. Російські компанії, в свою чергу, активно працюють на європейському нафтовому та газовому ринках [18].

22 березня 2013 р. в Москві координатори Енергодіалогу Росія - ЄС Комісар Гюнтер Оттінгер та міністр енергетики Росії Олександр Новак підписали «Дорожню карту енергетичного співробітництва Росії та ЄС до 2050 р.»

Як зазначається в даному документі, в останні десятиліття значно зросло коливання цін на газовому та нафтовому ринках. Сланцевий газ та інші нетрадиційні джерела енергії стали потенційно важливими новими джерелами поставок. Більш інтенсивне використання зрідженого природного газу сприятиме глобалізації ринків газу з більшою незалежністю поставок від трубопроводів. Також передбачається зменшення частки ЄС на світовому ринку викопних видів палива, а країни, що розвиваються, особливо на Сході, займатимуть все більше місця в російському експорті. Беруться до уваги також внутрішні фактори: зниження частки нафти та газу в ВВП Росії з 24% у 2011 р. до 15% в 2035 та перехід до низьковуглеводної енергетики в ЄС [5, с. 4].

Незважаючи на всі вище вказані фактори, прогнозується, що ЄС залишиться найбільшим ринком для експорту російського газу [5, с. 14] і, попри зниження імпорту нафти до 2030 р., вона все ж залишиться в енергобалансі ЄС навіть до 2050 р. [5, с. 20].

Аналіз виступів європейських вищих посадових осіб дозволяє зробити висновок, що саме газове питання відіграє ключову роль у відносинах між Росією та Європейським Союзом, оскільки в Євразії головні енергетичні питання пов'язані з цим видом палива [9]. До того ж газ відіграє центральну роль в економіці Європейського Союзу і матиме вирішальне значення для трансформації європейських енергетичних систем. Заміна вугілля та нафти газом у короткостроковій та довгостроковій перспективі може допомогти у зменшенні шкідливих викидів до 2030 р. [34].

Проте останній звіт по Європейським газовим ринкам засвідчує тенденцію щодо зниження споживання газу в ЄС. Дані за третій квартал 2012 р. є найнижчими за останнє десятиліття. Споживання газу в ЄС за десять місяців 2012 р. є на 6% меншим, ніж за той самий період 2011 р., на протипагу цьому зростає споживання та імпорт вугілля – на 2% та 8% відповідно. З січня 2009 р. по серпень 2012 р. імпорт вугілля з США до ЄС зріс майже вдвічі [35, с. 1].

Що стосується імпорту з Росії, то виглядає так, що Газпром швидше запропонує знижку по вже діючим контрактам, ніж вдасться до фундаментальних змін в умовах своїх контрактів – нафтової індексації чи умов «бери або плати».

Натомість норвезькі компанії активно змінюють свою цінову політику, відходячи від нафтової індексації у газових контрактах і проводять переговори щодо перегляду існуючих контрактів з європейськими енергетичними компаніями. Крім того у січні 2013 р. Міністерство нафти та енергетики Норвегії висунуло пропозицію щодо скорочення тарифів на транспортування та зберігання видобутого з норвезького шельфу газу. Це значно знизить витрати видобувних компаній. Всі вищезгадані чинники пояснюють поступове наближення експорту норвезького газу до ЄС до рівня російського на фоні зменшення споживання газу у Європі та скорочення імпорту з Росії на 8% відсотків. Це засвідчує, що норвезькі компанії значно швидше пристосовуються до нових умов газових ринків, наносячи таким чином збитки російським та алжирським компаніям [35, с. 18-25].

На конференції «Енергетика XXI: Економіка, Політика, Екологія» Головний Секретар Секретаріату Енергетичної Хартії Андре Мерньє підкреслив, що співробітництво Росії та ЄС у сфері енергетики стикається з рядом викликів сучасності. Так, в Росії зменшується частка легковидобувного газу, що потребує залучення масштабних і довгострокових інвестицій. Економічна криза значно вплинула на споживання енергії в Європі. Фінансова криза негативно позначилася на прибутках компаній. До того ж видобуток сланцевого газу в США призвів до появи у більшій кількості дешевшого зрідженого газу на енергетичних ринках, що спонукало ряд компаній знову домовлятися по довгостроковим контрактам [9]. Все це значно ускладнює прогнозування розвитку попиту та пропозиції на європейському та світовому енергетичному ринках.

Деякі російські аналітики вважають, що мотивація енергетичної політики Євросоюзу щодо Росії складається з двох факторів: залежності ЄС від поставок значних об'ємів енергоносіїв з Росії та побоювання, що Росія не буде постачати необхідну кількість енергоносіїв [11, с. 29]. Саме тому Європейський Союз прагне отримати доступ до російських надр та транспортних шляхів через вкладання інвестицій енергетичними компаніями країн-членів ЄС у виробництво енергоносіїв та енергетичну інфраструктуру на території Росії. ЄС насправді не має наміру здійснювати співробітництво з Росією як з рівним партнером, не допускаючи Росію до розробки стратегії Європейського Союзу у сфері енергетики [11, с. 34-35].

На думку колишнього міністра енергетики С.І. Шматка, в енергетичній сфері між російськими та європейськими партнерами все ще залишається певне недовір'я. Наслідком цього є активна політика диверсифікації. Європейський Союз шукає нові джерела

енергоресурсів та маршрути їх доставки до споживачів. Росія з повагою ставиться до такої політики європейських країн і сама активно працює за новими напрямками поставок [16].

Значне невдоволення з боку російської сторони викликало прийняття Європейським Союзом так званого «Третього енергетичного пакету». Дану позицію відкрито висловив діючий міністр енергетики Російської Федерації Олександр Новак на міжнародному енергетичному форумі: «Енергетична безпека передбачає не тільки надійне постачання споживачам енергоресурсів, але і вільний доступ постачальників до ринків споживачів. Тим не менше, для російських постачальників поспішна імплементація в законодавство країн ЄС «Третього енергетичного пакету» створює бар'єри в плані розвитку співробітництва» [4].

Основною метою прийняття «Третього енергетичного пакету» Європейським Союзом у червні 2009 р. є формування єдиного енергетичного ринку. Країни-члени ЄС повинні були імплементувати його в своє законодавство до 3 березня 2011 р.

Третій енергетичний пакет складається з двох директив та трьох регламентів: Газова директива [26], Електроенергетична директива [25], Регламент про доступ до газових систем [38], Регламент про доступ до електроенергетичних систем [37], Регламент про Агентство з співробітництва регулюючих органів [36]. Вищевказані акти передбачають реформу розподільних систем – відділення виробництва енергії та постачання від газопроводів та електромереж. Метою даної реформи є звільнення європейського ринку від вертикальної інтеграції компаній. Для ефективного функціонування внутрішніх електричних та газових ринків було створене Агентство з співробітництва регулюючих органів (ACER). Одним з його завдань є спонукати національні регулюючі органи до тіснішої співпраці на всесоюзному рівні та наглядати за виконанням вимог директив щодо спільних правил для внутрішніх ринків газу та електроенергії. Створення Європейської мережі

операторів систем передачі (ENTSO) покликане сприяти тіснішому транскордонному співробітництву між державами-членами та кращому притоку інвестицій.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні **висновки**:

Гармонійний розвиток сучасної економіки неможливий без надійних і стабільних поставок енергоресурсів. Питання енергетичної безпеки впливають на зовнішню політику та політику безпеки загалом. Саме тому енергетика відіграє все більшу роль у відносинах Росії та Європейського Союзу.

Енергетична політика Європейського Союзу спрямована на забезпечення максимальної безпеки енергопостачання шляхом диверсифікації джерел та маршрутів енергопостачання, а також збільшення частки відновлюваних джерел енергії в енергобалансі країн-членів Союзу. Дана стратегія безпосередньо зачіпає інтереси Росії як одного з ключових гравців на європейському енергетичному ринку. В свою чергу, Росія часто використовує свій енергетичний потенціал як засіб політичного тиску, підкреслюючи перспективність та зростаючий попит на східному напрямі енергопостачок.

Відносини Росії та Європейського Союзу у сфері енергетики розвиваються під впливом складних змін у структурі світової нафтогазової галузі, фінансової та економічної кризи. Одним з найбільш складних питань в даному енергетичному діалозі є прийняття Європейським Союзом «Третього енергетичного пакету», який, на думку російської сторони, вводиться для створення бар'єрів для діяльності енергетичних компаній Росії на європейському внутрішньому ринку.

Незважаючи на всю складність, неоднозначність та значну «заполітизованість» енергетичних відносин Росії та Європейського Союзу, енергетичні стратегії обох сторін передбачають подальшу співпрацю на взаємовигідних засадах у короткостроковій та середньостроковій перспективах.

1. Ахтамзян А.А. Геополитика и энергетика России / А.А. Ахтамзян // Энергобезопасность в документах и фактах. – 2007. – №2 (март-апрель). – С. 3-5. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.mgimo.ru/files/35204/35204.pdf>
2. Боровский Ю.В. Энергетическая политика России на международной арене / Ю.В. Боровский // Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – № 6. – С. 40-47.
3. Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. Правовая основа для международного энергетического сотрудничества / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf
4. Доклад министра энергетики РФ Александра Новака на международном энергетическом форуме в рамках Ганновер Мессе 2013 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://minenergo.gov.ru/press/min_news/14636.html

5. Дорожная карта энергетического сотрудничества России и ЕС до 2050 г. Март 2013 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://minenergo.gov.ru/upload/medialibrary/5a8/5a8a4554cc98ce643fc5e5af4675cdd6.doc>
6. Заключительный документ Гаагской Конференции по Европейской Энергетической Хартии // Договор к Энергетической Хартии и связанные с ним документы. Правовая основа для международного энергетического сотрудничества / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/RU.pdf
7. Конопляник А. ДЭХ: почему Россия берет тайм-аут / А. Конопляник // Международная жизнь. Спецвыпуск «Нефть России в XXI веке» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://interaffairs.ru/lukoil.php?n=4>
8. Концептуальный подход к новой правовой базе международного сотрудничества в сфере энергетики (цели и принципы) / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2009/04/215303.shtml>
9. Мернье А. Вступительное слово / Андрэ Мернье // Конференция «Энергетика XXI: Экономика, Политика, Экология». Санкт-Петербургский государственный университет, 14 октября 2010 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/SG_s_speeches/SG_SPb_14.10.10_RUS.pdf
10. Обобщающий доклад. Энергетический диалог Россия – ЕС 2000 – 2010: Возможности для нашего будущего партнерства в области энергетики. Брюссель, ноябрь 2010 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/537/5379590b46eccb229803488dcbc3940c.pdf>
11. Пашковская И.Г. Энергетическая политика Европейского Союза в отношении России / Ирина Грантовна Пашковская // Аналитические Доклады МГИМО (У) МИД России. - Выпуск 5 (29), октябрь 2011 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://www.mgimo.ru/files2/y09_2011/211115/pashkovskaya.pdf
12. Салыгин В.И. Глобальная энергетическая безопасность и внешняя энергетическая политика России / В.И.Салыгин / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://www.neftegaz.ru/analysis/view/548/>.
13. Симонов К. Трубопровод – понятие политическое / К. Симонов // Международная жизнь. Спецвыпуск «Нефть России в XXI веке» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://interaffairs.ru/lukoil.php?n=13>
14. Сотрудничество с ЕС / Министерство энергетики Российской Федерации / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://minenergo.gov.ru/co-operation/russia_eu/
15. Члены и наблюдатели Энергетической Хартии / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://www.encharter.org/index.php?id=414&L=1#c1337>
16. Шматко С.И. Вступительное слово / Сергей Иванович Шматко // Юбилейная конференция Энергодialoga России – ЕС. Брюссель, 22.11.2010. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://minenergo.gov.ru/press/doklady/5670.html>
17. Энергетическая стратегия России на период до 2030 года / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://www.worldenergy.ru/pdf/ES2030.pdf>
18. Энергодialog Россия – ЕС. 12 доклад / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://minenergo.gov.ru/upload/medialibrary/227/227f8de5e083e393cb36ac904c8b892e.pdf>
19. Agreement on partnership and cooperation establishing a partnership between the European Communities and their Member States, of one part, and the Russian Federation of the other part / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=201>
20. Barroso J.M. Opening speech / Jose Manuel Barroso // Towards an EU External Energy Policy. The 2006 Brussels Conference, 20th and 21st November 2006 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://eeas.europa.eu/energy/events/energy_conference_2006/final_brochure_en.pdf
21. Commission Staff working document EU energy policy data / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/02_eu_energy_policy_data_en.pdf
22. Communication from the Commission to the European Council and the European Parliament. An Energy Policy for Europe. Brussels, 10.1.2007 / [Электронный ресурс]. - Режим доступа до статті: http://ec.europa.eu/energy/energy_policy/doc/01_energy_policy_for_europe_en.pdf
23. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Energy 2020. A strategy for competitive, sustainable and secure energy Brussels, 10.11.2010 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до статті: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0639:FIN:EN:PDF>

24. Consolidated Version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/08/st06/st06655-re07.en08.pdf>
25. Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0055:0093:EN:PDF>
26. Directive 2009/73/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 concerning common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0094:0136:EN:PDF>
27. Energy roadmap 2050 (COM(2011) 885 final of 15 December 2011) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2012_energy_roadmap_2050_en.pdf
28. European Parliament resolution of 25 November 2010. On Towards a new Energy Strategy for Europe 2011-2020 (2010/2108(INI)) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+TA+P7-TA-2010-0441+0+DOC+PDF+V0//EN>
29. EU-Russia Energy Dialogue / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:http://ec.europa.eu/energy/international/russia/dialogue/dialogue_en.htm
30. External and intra-EU trade. A statistical yearbook. Data 1958 – 2010. 2011 edition / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-GI-11-001/EN/KS-GI-11-001-EN.PDF
31. Joint Declaration, EU-Russia Summit, Paris, 30 October 2000 // EU-Russia Energy Dialogue. The First Ten Years: 2000-2010 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:http://ec.europa.eu/energy/publications/doc/2011_eu-russia_energy_relations.pdf
32. Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/reports/2009_11_16_ewm_signed_en.pdf
33. Memorandum on an Early Warning Mechanism in the Energy Sector within the Framework of the EU-Russia Energy Dialogue (Early Warning Mechanism) / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: http://ec.europa.eu/energy/international/russia/doc/20110224_memorandum.pdf
34. Oettinger G. Energy Dialogue: Russia – European Union. Gas Aspects / Guenther Oettinger // Eurogas Conference. Brussels, 27 April 2012 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/oettinger/headlines/speeches/2012/04/doc/20120427.pdf
35. Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for energy DG Energy Volume 5, Issue 4. Fourth quarter 2012 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:http://ec.europa.eu/energy/observatory/gas/doc/quarterly_report_on_eu_gas_markets_q4_2012.pdf
36. Regulation № 713/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0001:0014:EN:PDF>
37. Regulation № 714/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions of access to the networks for crossborder exchanges in electricity and repealing Regulation (EC) № 1228/2003 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0015:0035:EN:PDF>
38. Regulation № 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions of access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) № 1775/2005 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:211:0036:0054:EN:PDF>
39. Status of Ratification of the Energy Charter Treaty as of October 2009 / [Електронний ресурс]. - Режим доступу до статті:http://www.encharter.org/fileadmin/user_upload/document/ECT_ratification_status.pdf

РЕЗЮМЕ
СОТРУДНИЧЕСТВО РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И
ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ ЭНЕРГЕТИКИ
В КОНЦЕ XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

Купар Д. Н. (Ужгород)

Исследуется становление и развитие основных форм сотрудничества России и Европейского Союза в сфере энергетики после окончания холодной войны и до сегодняшнего дня. Дается анализ правовой

основы сотрудничества и энергетических стратегий обеих сторон. Особое внимание уделяется изучению двусторонних связей в рамках Энергетического диалога «Россия – ЕС».

Ключевые слова: Российская Федерация, Европейский Союз, сотрудничество, Энергетическая стратегия, Энергетический диалог.

SUMMARY

EU – RUSSIA ENERGY COOPERATION AT THE END OF THE 20 – BEGINNING 21 CENTURY

D. Kupar (Uzhhorod)

The formation and development of the basic forms of cooperation between Russia and the European Union in the energy sector after the Cold War up to the present day have been investigated. The legal framework of cooperation and energy strategies of both parties has been analyzed. Particular attention has been paid to the study of bilateral relations under the Energy Dialogue «Russia – EU».

Key words: the Russian Federation, the European Union, cooperation, Energy Strategy, Energy Dialogue.